

บทบาทวัดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน

The Roles of Buddhist Monastery in Supporting Community Health

สมพร ไชยสาร¹
Somporn Chaiyasan

บทคัดย่อ (Abstract)

วัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการต่าง ๆ ที่จำเป็น วัดกับชุมชนเปรียบได้กับชีวิตของคนเรา วัดเปรียบเหมือนจิตใจหรือจิตวิญญาณของชุมชนและชุมชนเปรียบเหมือนร่างกาย วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมและเป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนแต่ละระดับ แต่ละท้องถิ่น แม้กระทั่งเมื่อได้สร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นมาด้วย นับว่าวิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันอยู่กับวัดอย่างแน่นแฟ้นโดยแท้จริง

คำสำคัญ (Keywords): บทบาท; ส่งเสริมสุขภาพชุมชน

Abstract

Temples play an important role in the way of life of the community. With monks providing various necessary services, temples and communities can be compared to our lives. The temple is like the mind or soul of the community and the community is like the body. Therefore, the temple is like the center of the hearts of the villagers and the center of various social activities and is an indispensable component for the community at each level. Each local Even when a small village was built, a temple had to be built. It is considered that the way of life of Thai people is truly tightly connected with the temple.

Keywords: The Roles; Supporting Community Health

Received: 2021-07-24 Revised: 2021-09-11 Accepted: 2021-09-18

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี Faculty of Political Science, Bangkok Thonburi University. Corresponding Author e-mail: Chaiyasan0078@hotmail.com

บทนำ (Introduction)

นอกจากความสำคัญของวัดที่มีต่อชุมชนดังกล่าวแล้ว วัดยังมีบทบาทอีกมากมายเพราะวัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากต่อพระพุทธศาสนา กล่าวคือวัดเป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณร เมื่อศึกษาและพิจารณาแล้วจะพบว่าวัดในพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยหรือชุมชนไทยเป็นอย่างมาก เช่น วัดเป็นสถานที่ชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์และรับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานที่พ่อแม่ตลอดจนคนแก่คนเฒ่าและสตรีมารับความรู้ด้วยการสดับพระธรรมเทศนาเป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งตำราแพทย์ และพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วยทั่วไป เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพและศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานที่รื่นเริงที่จัดเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด เป็นบ่อเกิดและเป็นศูนย์กลางของศิลปกรรมแขนงต่างๆ ตลอดถึงเป็นสถานที่ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยที่ทางวัดได้จัดสถานที่ต่างๆ ในบริเวณวัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และร่มรื่น บทบาทของวัดเท่าที่ได้กล่าวมานี้ ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นบทบาทของวัดดังกล่าวได้อย่างชัดเจน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543)

ในปัจจุบันบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนก็ไม่ได้หายไปจากสังคมไทย ยังคงมีบทบาทเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยากไร้ในชนบท หรือผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวังในชีวิต หรือผู้ป่วยที่ระยะสุดท้ายใกล้ตาย ด้วยปัญหาสุขภาพทางการแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยาช่วยเหลือได้ การรักษาที่วัดและพระสงฆ์ถึงแม้ไม่สามารถชี้ผลแน่ชัดของสุขภาพทางกายดีขึ้นหรือไม่ แต่ก็ให้ผลต่อสุขภาพจิตใจของผู้ป่วยได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะถือว่าวัดเป็นแหล่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับวัดตั้งแต่เกิดไปจนตาย ดังนั้น บทบาทของวัดที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนก็คือการให้บริการหรือส่งเสริมสุขภาพของชุมชนให้ดีขึ้น อย่างน้อยทำให้ปัญหาเรื่องสุขภาพกาย สุขภาพจิตลดน้อยลง

บทบาทของวัดและพระสงฆ์

พระสงฆ์ถือเป็นผู้นำชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ชีวิตของประชาชนผูกพันกับพระสงฆ์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในสังคมกับพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกันได้ ทั้งนี้เพราะต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกันตลอดเวลา ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีบทบาทในด้านต่างๆ เพื่อเกื้อกูลต่อชุมชนดังที่ได้ประมวลไว้ดังนี้

บทบาทของพระสงฆ์ในอดีต พบว่า หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติ คือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรมะโดยชี้แจง และนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้

สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ตึงตังนั้น โดยหลักการแล้วพระสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่าให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย (พระราชมุนี, 2527) ส่วนพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่ทรงตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้วก็ทรงชวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรมทรงเกี่ยวข้องกับชนชั้นทุกชนชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของชาวบ้านโดยพื้นฐาน พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคม เรื่อยมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า บทบาทหน้าที่หลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาและขัดเกลากายทางสังคม ดังนั้น ตั้งแต่อดีตวัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการศึกษายุคใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชนชาติอยู่โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษา และประถมศึกษา และโดยเฉพาะพระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการศึกษาเมื่อถึงรัชกาลที่ 6 การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษาระบบใหม่จึงแยกจากกันอย่างเด็ดขาดหน้าที่ทางการศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

1. ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็เพื่อเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย
2. ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับการเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียน แล้วหมายความว่าเลยไปถึงอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พึงอยู่ไม่ใครอยู่พึงสึกไป (พระราชมุนี, 2530)

หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องผูกพันกับสังคมโดยพื้นฐาน รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเองและความสัมพันธ์ภายในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน

1. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตสีมา อุโบสถ การรับภิกษุ การทำสังฆกรรม การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์มีการเคารพกันตามอาวุโส

2. ความสัมพันธ์กับสังคมชาวบ้าน พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับชาวบ้านตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังจะต้องละเว้นความสุขและความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของชาวบ้าน จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหาร ปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระสงฆ์ตอบแทนชาวบ้านด้วยความเมตตากรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่อบรมสั่งสอนจนเป็นหลักว่า พระสงฆ์อาศัยชาวบ้านในด้านอาวาสถาน ชาวบ้านอาศัย พระสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง 2 ฝ่าย

โดยเหตุที่พระภิกษุสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแน่นแฟ้นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ 2 ด้านคือ หน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ต่อผู้อื่น

1. หน้าที่ต่อตนเองคือต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสอนจนบรรลุผลสำเร็จเป็นขั้นๆ ตามระดับความสามารถและสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ส่วนการปฏิบัติก็คือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป (สยามสมาคม, 2513)

2. หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม 3 ด้านใหญ่ๆ คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ บทบาทในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนในอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว ดังปรากฏในรูปของจารึกคำสอนและชาดกต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่อยู่ในปัจจุบัน

ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันจากอดีตจะเห็นได้ว่า วัดและพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเนื่องจากชาวบ้านมองเห็นพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ประพฤติดุธรรม มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ ที่สำคัญที่สุดคือความรู้สึกว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้ในด้านวิชาการต่างๆ เหนือชาวบ้านและสามารถให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและมั่นคงเสมอมา กลายเป็นผู้นำทางด้านชีวิตและจิตใจและวัดก็เป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่ต่อมาเมื่อโครงสร้างทางสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น อำนาจของรัฐเพิ่มมากขึ้นพร้อมกับอำนาจและบทบาทของสงฆ์ลดลง คงเหลือเป็นเพียงผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น มีสถาบันทางสังคมแบบใหม่เข้ามารับบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ทำให้ประชาชนเหินห่างจากพระสงฆ์มากขึ้น ภาพพระสงฆ์ในความรู้สึกรักของประชาชนก็ลดต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมือง อย่างไรก็ตามปัญหานี้ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในหมู่พระสงฆ์ที่จะพยายามฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพของตนในสังคมต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และการที่จะสามารถดำรงสถานภาพของตนดังเช่นอดีตนั้น สิ่งที่สำคัญคือจะต้องเข้าไปมีบทบาทที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่สังคมทั้งในทางโลกและทางธรรมคือต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับปัญหาบ้านเมือง เอื้ออาทรต่อความทุกข์ของประชาชน โดยการพัฒนาจิตสำนึกของผู้คนในสังคมให้ตื่นขึ้นจากการใช้พุทธธรรมเป็นแนวทางคือหลักพรหมวิหารและสังคหวัตถุ นอกจากนั้นการที่วัดและพระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการเป็น

สถานที่และเป็นผู้ที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนที่มีต่อวัดและพระสงฆ์ ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ดังนี้

1. บทบาทด้านการศึกษา

หากจะมองบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตแล้ว จะเห็นได้ชัดในแง่ที่เกี่ยวกับการศึกษาเพราะกล่าวกันว่า การเกิดและแพร่ไปของพระพุทธศาสนาก็คือการเปิดและขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนโดยแท้ พร้อมๆ กับการขยายตัวของพระพุทธศาสนาก็ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาอย่างมากมาย ดังที่วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอันสำคัญ และยิ่งใหญ่ระดับมหาวิทยาลัยในโลกสมัยโบราณ ถึงขนาดมีผู้สันนิษฐานไว้ว่า ประเทศอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนาในยุคการศึกษารุ่งเรืองในอดีตนั้น มีสถิติผู้รู้หนังสือถึงร้อยละ 60 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งแต่เดิมสังคมอินเดียมีข้อแบ่งแยกระหว่างวรรณะทำให้คนวรรณะต่ำไม่มีโอกาสทางการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนกลุ่มนี้โดยการสั่งสอนอบรมและให้คณะภิกษุสงฆ์ ของพระองค์ทำหน้าที่สืบทอดแนวคิดในการให้การศึกษาระบบแก่ประชาชน ด้วยการจาริกออกไปในชนบทที่ห่างไกล ร่วมทุกข์ร่วมสุขและชี้หลักการครองชีวิตที่พึ่งพาแก่ประชาชนอันเป็นการศึกษานอกโรงเรียนแบบดั้งเดิม และเป็นการศึกษามวลชนอย่างแท้จริง (พระราชมุนี, 2527) นอกจากนี้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนในเรื่องการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีตามหลักศีลธรรม

2. บทบาทด้านการอบรมทางจริยธรรม

สังคมประกอบด้วยบุคคลแต่ละบุคคล จะอยู่กันโดยราบรื่นไม่ได้หากขาดจริยธรรมซึ่งจริยธรรมเป็นเสมือนสายใยที่ยึดเหนี่ยวให้บุคคลอยู่ด้วยกัน โดยมีความยึดหยุ่นพอสมควร การยึดหยุ่นหมายถึงการให้อภัยกัน ไม่ถือของเขามาของเรา ชุมชนที่ขาดจริยธรรมสังคมคือ หลักการที่ทำให้คนผูกพันกันย่อมมีแต่การร้ายฉ้อฉล ไร้สาระสาย จริยธรรมที่พระสงฆ์สั่งสอนที่เป็นไปเพื่อความราบรื่นของชีวิตชุมชนมีนานาประการ เช่น ทศ 6 และพรหมวิหาร 4 จริยธรรมบางอย่างยังอยู่ในจิตใจคนไทยมานานแล้วอันอาจจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอุปนิสัยของคนไทย คำสั่งสอนของพระสงฆ์มีส่วนส่งเสริมลักษณะที่ดีให้มากขึ้น

3. บทบาทด้านการเผยแผ่ธรรม

ในอดีตการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของวัดและชาวบ้านตามประเพณีและโอกาสอันสมควร เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเทศน์ในงานบุญพิธีหรืองานบำเพ็ญกุศลต่างๆ เช่น งานทำบุญบ้าน งานศพหรือในโอกาสที่ญาติโยมไปวัดเพื่อทำบุญหรือขอคำปรึกษา เป็นต้น ในปัจจุบัน เมื่อกิจพระศาสนาเจริญเติบโตเป็นปึกแผ่น มีการจัดองค์กรทางศาสนา ที่เป็นระบบและแบบแผน ประกอบความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการขนส่งและสื่อสาร ช่วยให้การเดินทางไปในที่ต่างๆ มีความสะดวกยิ่งขึ้น และสามารถส่งข่าวสารในรูปแบบต่างๆ ถึงคนจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าดังกล่าวพระสงฆ์ ในยุคปัจจุบัน

สามารถดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวาง และเข้าถึงประชาชน กลุ่มต่างๆ ได้มากขึ้น บทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรมในปัจจุบันอาจแบ่งได้ 3 ประการใหญ่ๆ คือ

1) พระธรรมจาริก พระสงฆ์ไทยที่เสียสละเวลาและสมัครใจเดินทางไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องถิ่นที่จังหวัดต่างๆ ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ ทำให้ชาวเขาแต่ละเผ่าหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธมามกะ และส่งบุตรหลานเข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก และได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทั้งฝ่ายปริยัติธรรมและสามัญศึกษาและได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิลำเนาเดิมอันเป็นเผ่าเดิมของตนต่อไป

2) พระธรรมทูต คือพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาพอสมควร ที่จะดำเนินการเผยแผ่ได้ แล้วเสียสละไปพบกับประชาชนในถิ่นต่างๆ เพื่อหาทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนา

3) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยทั่วไป เช่น การเทศน์ หรือการบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) งานศพ หรือตามที่ได้มีมติไปสถานที่ต่างๆ เนื่องในวันสำคัญต่างๆ การเผยแผ่โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อนำหลักธรรมทางศาสนาให้แผ่ขยายออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง โดยพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์สาวกให้ยึดถือหลักการอดทน สำนวณอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการเบียดเบียนหรือก้าวร้าวผู้อื่น ต้องบำเพ็ญสมาธิจิตมั่นไม่หวั่นไหวจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ว้าวุ่นอย่างรัดกุมนี้ จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเจริญแนวตามพระพุทธองค์อย่างแท้จริง ยิ่งในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอด พระศาสนาให้คงอยู่และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวน “พระธรรมทูต” เพื่อส่งพระภิกษุออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งแรกในโลก ซึ่งยังผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบันและในดินแดนอื่นๆ อีกหลายแห่ง บทบาทของพระธรรมทูตดังกล่าวยังมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูต อันเป็นโครงการพัฒนาชุมชนชนบทของไทยที่ดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้อีกด้วย (อารียาลิมสุวธน์, 2528)

4. บทบาทด้านการพัฒนาชนบท

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต) ได้มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนออกเป็น 2 ทาง คือ

1) บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำชุมชนในด้านจิตใจ เสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชนเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญ สุขของสังคมอย่างแท้จริง

2) บทบาททรง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ในฐานะที่พระสงฆ์ เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ชาวบ้าน ในท้องถิ่นให้เห็นช่องทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจที่เหมาะสมอาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจจัดวัดให้เป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

ดังกรณีของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคเหนือ มีหลักการพัฒนาชนบทแยกออกเป็น 2 แนวทางคือ มุ่งพัฒนาควบคู่ไปทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจแนวทางหนึ่ง และอีกแนวทางหนึ่งมุ่งเป็น เฉพาะการพัฒนาจิตใจ ดังเช่น

1) การพัฒนาควบคู่ไปทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ พระสงฆ์นักพัฒนามีความเห็นว่า งานพัฒนาชนบทจะให้ได้ผลจริงจึงไม่ควรจะมุ่งพัฒนาด้านวัตถุหรือด้านจิตใจเพียงด้านเดียวแต่ควร จะพัฒนาไปพร้อมๆ กัน จะพัฒนาด้านวัตถุให้มีความเจริญแต่ชาวชนบทยังไม่มีคุณภาพ ขาดจิตสำนึก ในการอยู่ร่วมกันหรือจะมุ่งพัฒนาเฉพาะด้านจิตใจในขณะที่ชาวชนบทยังอดอยากทุกข์ยาก ขาดแคลน สิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตชาวชนบทจะไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรกติสุข จึงต้อง พัฒนาด้านวัตถุและจิตใจให้เสริมซึ่งกันและกัน

2) เน้นการพัฒนาจิตใจ พระสงฆ์นักพัฒนาเห็นว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็น สิ่งที่มีเหตุผลแต่ประชาชนกลับไม่สนใจนำมาปฏิบัติและศึกษากันอย่างแท้จริง ทั้งๆ ที่พุทธศาสนามี หลักธรรมที่ช่วยดับทุกข์ได้ แต่ชาวพุทธกลับไม่เข้าใจหันไปหาแนวทาง ด้านวัตถุตามแบบตะวันตก เกิดสภาพที่ไม่รู้จักจริง เห็นจริงในคุณค่าของวัตถุ ถ้าหากสามารถเปลี่ยนแนวทางมาพัฒนาจิตใจกัน อย่างแท้จริงก็จะสามารถปลุกฝังความสำนึกของชาวบ้านให้เข้าใจปัญหาและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ได้ไม่ว่าจะพัฒนาอะไรก็ตามจะสามารถทำงานให้สำเร็จได้ไม่ยาก

จำนง ทองประเสริฐ กล่าวว่า สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถี ชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทอง อันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ราวปี พ.ศ.303 ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา (จำนง ทองประเสริฐ, 2514) และบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เริ่มเด่นชัดอีกครั้งหนึ่งในช่วงสาม ทศวรรษที่ผ่านมาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือ พระสงฆ์ส่วนหนึ่งเข้าไปพัฒนาโดยการร้อง ขอจากรัฐบาลหรือร่วมมือกับรัฐบาลในขณะที่บางส่วนต้องการทำงานอย่างอิสระ มีกลยุทธ์ในการ พัฒนาเป็นของตนเอง (สมบุญ สุธาสารณ, 2530) การที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา กับทางราชการทั้งทางด้านการอบรมศีลธรรม การแนะนำด้านอาชีพ การศึกษา การอนามัยตลอด จนถึงการทำก่อสร้างถาวรวัตถุ จึงทำให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นบทบาทที่ยังมีข้อถกเถียงกัน อยู่ คือมีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยแตกต่างกันออกไป เช่น ปวีย อึ้งภากรณ์ ได้มองบทบาทของ พระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องออกไปพัฒนาโดยเฉพาะทางด้าน ศีลธรรม เพราะถ้าสังคมขาดศีลธรรมแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะพัฒนาไปในทำนองใดย่อมจะ บกพร่องไม่สมบูรณ์และยังจะพัฒนาไปในเป้าหมายที่ผิด โดยอาจจะเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุ มากกว่าความเจริญทางปัญญา (ปวีย อึ้งภากรณ์, 2514) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของพุทธ

ทาสภิกขุ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับบทบาทในการพัฒนาด้านวัตถุของพระสงฆ์ โดยให้เหตุผลว่า พระสงฆ์ไม่ควรให้ความร่วมมือเกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์หรือการพัฒนาอะไรของประชาชนโดยตรง แต่ควรเข้าไปมีบทบาทให้ประชาชนมีความเจริญก้าวหน้าปลอดภัยทางจิตวิญญาณ พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ประทับประครองจิตวิญญาณไม่ให้เกิดความทุกข์ ความร้อน ความโง่ และความหลงใหลในการประกอบกิจการงานของตน (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526) ส่วน สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, 2534) กลับมองบทบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้ามคือ มองว่าศาสนาควรมีหน้าที่ 2 ประการคือ ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและจะต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องและแสวงหาสังคมที่ดีกว่าในด้านพระสงฆ์จะต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ปัญหาและพัฒนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมองโลกตรรกธรรมอย่างเดียวแล้ว ก็เท่ากับว่าพระสงฆ์ขาดเมตตาธรรม กรุณาธรรมและไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ ยิ่งพระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะไม่มองเห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์ออกไปเท่านั้น ประการสำคัญที่สุดควรจะมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้เข้าใจในสภาพสังคม เน้นหนักในทางความเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม (ประเวศ วะสี, 2525) มีแนวคิดไปในทำนองเดียวกันคือ ปัจจุบันพระสงฆ์ได้เปลี่ยนบทบาทจากพุทธเจตนาเดิมคือ สงเคราะห์ชาวโลกกลับกลายมาเป็นไม่เข้าใจและไม่สนใจความเป็นอยู่ของประชาชน ไม่เข้าใจเรื่องคนจน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางสถาบันสงฆ์จะกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชนบทให้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นพระสงฆ์จึงควรเป็นตัวแทนของวัดในฐานะผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือ ความร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านต่างๆ แต่ที่สำคัญที่สุดคือความรู้สึกรักของประชาชนต่อพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ที่มิสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ ทั้งทางโลกทางธรรมสามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านและเป็นเครื่องรักษาความเคารพนับถือได้ยั่งยืนมั่นคงยิ่ง

5. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์

บทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งควบคู่ไปกับบทบาทหลักของพระสงฆ์คือ ด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อชาวบ้าน เนื่องจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์ต้องมีความเกี่ยวเนื่องกับชาวบ้าน วินัย เก่งสุวรรณ ได้กล่าวว่า หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ 3 ประการคือ

- 1) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในเรื่องปัจจัย 4
- 2) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น
- 3) คุณธรรม เมตตาธรรม กรุณาธรรมของพระสงฆ์ที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

ในงานศึกษาของ วินัย เก่งสุวรรณ พบว่า บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ที่ทำได้ดีที่สุด คือ

- 1) บทบาทด้านการศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียน และอาคารเรียน พระเป็นผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมอนุเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุนด้วยทุนการศึกษา และอุปกรณ์การเรียน

2) บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันให้การรักษาพยาบาลแก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางชนิดหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อพระสงฆ์

3) บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจของประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทานแก่ประชาชนจิตใจที่พัฒนาแล้วจะไม่วุ่นวายจะเข้าใจในความหมายของคำว่า ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม นอกจากนี้การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดความสุขสงบทางจิตใจได้มาก

4) บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการช่วยบรรเทาปัญหาและมีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรง คือ งานสังคมสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก

5) บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในฐานะผู้นำด้านการเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน (วินัย เก่งสุวรรณ, 2541)

6. บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุดสำเร็จได้เพราะใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาจิตใจเพราะจิตที่ฝึกดีแล้วจะทำให้มีการพัฒนาภายนอกด้วย การพัฒนาจิตใจตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา หรือกรรมฐานมี 2 ประการ คือ สมถภาวนา คือทำจิตใจให้สงบ และวิปัสสนาภาวนา คือทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง

7. บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดกันมาจากบรรพชน สู่ชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาท ราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น คูน้ำ คันดิน ถนนโบราณ เนินดิน ที่ปักหลุมเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

2) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในวัด

3) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

4) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด อุดมการณ์ ประเพณีความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ (สมคิด โชติกวณิช, 2540)

8. บทบาทด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องธรรมชาติ กฎของธรรมชาติการปฏิบัติตามกฎระเบียบของธรรมชาติ และผลที่ได้จากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏหลักธรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์จะต้องอาศัยในการดำเนินชีวิต

9. บทบาทด้านการรักษาโรค

วัดเป็นสถานพยาบาลที่ใช้รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญามานับตั้งแต่สมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งที่เก็บรวบรวมตำราทางการแพทย์พื้นบ้าน และมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอพระ

รักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย บทบาทของวัดเท่าที่ได้กล่าวมานี้ ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นบทบาทของวัดดังกล่าวได้อย่างชัดเจน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2543) แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนก็ไม่ได้หายไปจากสังคมไทย ยังคงมีบทบาทเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยากไร้ในชนบท หรือผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวังในชีวิต หรือผู้ป่วยที่เข้าสู่ระยะสุดท้ายของชีวิต ด้วยปัญหาสุขภาพทางการแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยารักษาได้ การรักษากับพระสงฆ์จึงเป็นทางเลือกสุดท้าย ซึ่งถึงแม้จะไม่สามารถชี้ผลที่แน่ชัดของสุขภาพทางกายว่าดีขึ้นหรือไม่ แต่ก็ให้ผลดีต่อสุขภาพจิตใจของผู้ป่วยได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะวัดเป็นสถานที่อันสงบ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับวัดตั้งแต่เกิดไปจนตาย ดังนั้น บทบาทของวัดที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนก็คือการให้บริการหรือส่งเสริมสุขภาพของชุมชนให้ดีขึ้น อย่างน้อยทำให้ปัญหาเรื่องสุขภาพกายสุขภาพจิตลดน้อยลง จะเห็นว่า วัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการต่างๆ ที่จำเป็น วัดกับชุมชนเปรียบได้กับชีวิตของคนเรา วัดเปรียบเหมือนจิตใจหรือจิตวิญญาณของชุมชนและชุมชนเปรียบเหมือนร่างกาย วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมและเป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนแต่ละระดับ แต่ละท้องถิ่น แม้กระทั่งเมื่อได้สร้างหมู่บ้านเล็กๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นมาด้วย

อำนาจ บัวศิริ ได้รวบรวมข้อคิดเห็นของบุคคลต่างๆ ที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาโรคไว้ เช่น ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่า สถาบันศาสนาสำหรับชนบทไทยนับได้ว่าเป็นที่ให้บริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อนวัดบางแห่งมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นนายแพทย์ หรือจิตแพทย์อย่างดีที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านให้หายได้เชื่อว่าโรคนั้นจะหาย หากหลวงพ่อดำเนินได้ใช้เวทมนต์หรือพรมน้ำมนต์ ซึ่งเป็นวิธีการรักษาด้านจิต และประเวศ วะสี ได้เสนอความเห็นไว้ว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไรรวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นโรงพยาบาล ซึ่งขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้น หรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย่ำที่การพัฒนา การช่วยเหลือตัวเองของบุคคล ครอบครัวและชุมชนบ้านกับวัดต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอยู่แล้วตามวัฒนธรรมไทย พระภิกษุสงฆ์และวัดจึงเป็นชุมชนกำลังและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทยๆ และแบบยืนบนขาของตนเองได้ (อำนาจ บัวศิริ, 2528)

โดยสรุปคือ บทบาทของพระสงฆ์นั้นประกอบด้วย บทบาทส่วนตน ก็คือการศึกษาหาความรู้ทั้งทางธรรมและทางสามัญ เพื่อให้เข้าใจทั้งทางธรรมและสภาพความเป็นจริงของสังคมและและบทบาทในการสงเคราะห์สังคม คือการให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ แก่คนในสังคมทั้งที่ตกทุกข์ได้ยากหรือประสบสุขสบายก็ตามโดยไม่เลือกชั้นวรรณะหรือแม้แต่ความแตกต่างทางศาสนา โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือประโยชน์สุขของคนในสังคมอย่างแท้จริง ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงเป็นศูนย์กลาง

ของชุมชนในทุกๆ ด้าน สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้แนวคิดเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทยเป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของวัดพระธาตุดอยสะเก็ดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า “สุขภาวะ” หรือ “สุขภาพ” เป็นคำเดียวกันในภาษาบาลี แต่ภาษาไทยแผลง “ว” เป็น “พ” เป็นคำว่า “สุขภาพ” เมื่อความหมายของสุขภาพคือ สุขภาพทางกาย จิต สังคม และปัญญา จึงสื่อความหมายใกล้เคียงความสุข ภาวะที่ปลอดทุกข์ เป็นสุข เป็นภาวะที่สมบูรณ์ คำสมัยใหม่เรียกว่า “องค์รวม” ความสุขแนวพุทธหรือสุขภาพแนวพุทธประกอบด้วยลักษณะที่เป็นวิชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนรนกระวนกระวาย) ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นความดีงามของชีวิต

จากงานศึกษาของ ศศิธร เขมาภิรัตน์ เกี่ยวกับคำว่า “สุขภาพ” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก (ศศิธร เขมาภิรัตน์, 2548) พบว่า มีคำกล่าวที่บ่งถึงภาวะการมีสุขภาพกายดีมีอยู่ 2 คำ คือ คำว่า “อปปาพาโธ” มีความเจ็บป่วยน้อย หรือ “อปปาตังโก” มีโรคน้อย เช่น “ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้.....เป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง” “บุคคลในโลกนี้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคน้อย” “ภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุ ผู้บำเพ็ญเพียรมี 5 ประการ คือ.....หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติสวรรค์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง” ทศนะเรื่องความเจ็บป่วยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ประการหนึ่งว่า “ร่างกายเป็น รังแห่งโรค” การที่ร่างกายเป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งโรค ย่อมจะเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อยเป็นธรรมดา อีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “อโรคฺย” ไม่มีโรค ดังพุทธภาษิตว่า “อาโรคฺยปรมา ลาภา” แปลว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ

เช่นเดียวกับงานศึกษาของ พระมหาปองปริตตา ปริบุญโณ พบว่า ไม่ว่าในกาลใดๆ โรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งไม่มีใครที่จะรอดพ้นไปได้ เพราะชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยชั้น 5 ที่ต้องตกอยู่ในไตรลักษณ์ 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนั้น โรค คือ สิ่งที่เคยเสียดแทงกายและใจให้ได้รับความเจ็บป่วย หรือเรียกว่า “ทุกข์” พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรค 2 ประการ คือ โรคทางกาย (กายโก โรโค) และโรคทางใจ (เจตสิกโก โรโค) (พระปองปริตตา ปริบุญโณ, 2545) ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย โรค 2 อย่างนี้ 2 อย่างเป็นไฉน คือ โรคทางกาย 1 โรคทางใจ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคด้วยโรคทางกาย ตลอดปีหนึ่ง มีปรากฏ ผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคตลอด 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง ผู้ปฏิญาณความไม่มีโรค แม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง มีปรากฏ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดปฏิญาณความไม่มีโรคทางใจ แม้ครู่หนึ่ง สัตว์เหล่านั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชีนาสพเท่านั้น

โรคเป็นปัญหาสุขภาพสำคัญของมนุษย์ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมจะบั่นทอนกายและจิตให้ทรุดโทรมลง ถือเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นมนุษย์จึงมีความพยายามที่จะรักษาร่างกาย

และจิตใจ ให้มีสุขภาวะที่ดีมีความสุข เมื่อกายและใจมีความสุขแล้ว นั้นหมายถึงว่าสังคมก็จะเกิดความสงบสุขไปด้วย สมกับที่องค์การอนามัยโลกได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “สุขภาพ คือ สภาวะเชิงพลศาสตร์ของความสุขที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ” (จำลอง ดิษยวณิช, 2543) อนึ่งเพราะชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า จึงควรทำการรักษาสุขภาพให้เกิดแก่ร่างกายและจิตใจเสมอ

การรักษาสุขภาพทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของการมีสุขภาพร่างกายดี ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนว่า เป็นช่วงเวลาที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง หากร่างกายเจ็บป่วยไม่อาจเพียรปฏิบัติได้แล้ว พระองค์จะทรงมุ่งเน้นการเพียรทางด้านจิตใจเป็นหลัก ดังเรื่องที่ปรากฏว่า ครั้งหนึ่งมีภิกษุพพลภาพป่วยหนัก ระยะสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงเฝ้าพยาบาลด้านจิตใจ ทรงมีพระดำรัสว่า “แม้ร่างกายจะเจ็บหนักแต่ยังสามารถพัฒนาให้ไปสู่การบรรลุธรรมได้” นับว่าเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้ผู้ป่วยหนัก มีความหวังที่จะดูแลรักษาใจซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด เพื่อผู้ป่วยสามารถประคองจิตที่ดีของตนได้ตลอดไป จนกว่าจะสิ้นชีวิต หรือหากประคองจิตได้ถึงขั้นสูงสุด คือ การบรรลุธรรมได้พร้อมกับการสิ้นชีวิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ชีวิตสมสัส” ถือว่าเป็นการบรรลุ เป้าหมายชีวิตในโอกาสสุดท้ายที่สูงที่สุด โดยในงานศึกษาของ ศศิธร เขมาภิรัตน์ ได้ยกตัวอย่างการรักษาสุขภาพทั้งทางกายและจิตไว้หลายประการ เช่น

1) การบริโภคอาหารฉันอาหารมื้อเดียวนอกจากจะทรงถือหลักในการฉันอาหารมื้อเดียวตลอดชีวิตพรหมจรรย์แล้ว พระองค์ยังทรงพร่ำสอนและแนะนำให้เหล่าภิกษุสงฆ์ฉันอาหารมื้อเดียวด้วย ดังพุทธพจน์ว่า “ตถาคตฉันมื้อเดียว ไม่ฉันในเวลาวิกาล พระองค์รู้สึกว่า กระปรี้กระเปร่าทำให้มีโรคน้อย ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด แม่เธอทั้งหลาย ก็จงฉันอาหารมื้อเดียวเถิด เธอทั้งหลายฉันอาหารมื้อเดียว จักรู้สึกว่า มีโรคน้อย”

พิจารณาอาหารก่อนฉัน ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง ไม่ใช่เพื่อประดับประดา แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไปได้ เพื่อบำบัดความหิว เพื่อบรรเทาหิวด้วยพรหมจรรย์ ด้วยความ คิดเห็นว่า โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสีย และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา แล้วจึงบริโภคอาหาร

2) การออกกำลังกาย พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีออกกำลังกายที่เหมาะสมกับสมณเพศเป็นอย่างดี ทรงยึดหลักการปรับเปลี่ยนอิริยาบถทั้ง 4 ยืน เดิน นั่ง นอน ให้มีความสมดุล โดยเฉพาะอิริยาบถเดิน ได้แก่ การเดินบิณฑบาต เข้าตู่ของทุกวัน พระพุทธเจ้าและพระสาวก จะออกเดินบิณฑบาต ไปตามหมู่บ้านเป็นประจำ เช่น “ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยัง....ลำดับนั้น อุทัยพราหมณ์ตักข้าวใส่บาตรถวายจนเต็ม” และ “ครั้นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี” การเดินจงกรม การเดินไปมาโดยมีสติกำกับ พระพุทธเจ้าและพระสาวกจะปฏิบัติธรรมด้วยการเดิน

จกรณเป็นประจำ เช่น “สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ..... ท่านพระมหากัสสปะ... ท่านพระอนุรุธะ...ท่านพระปุณณมันตานีบุตร...ท่านพระอุบาลี... ท่านพระอานนท์... แม้พระเวททักก็กำลังเดินจกรณอยู่กับภิกษุจำนวนมาก ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค”

3) การบริหารจัดการ พระพุทธเจ้าทรงถือหลักปฏิบัติในการบริหารจัดการ ด้วยหลักใหญ่ๆ ดังที่ตรัสไว้ในโอวาทปาติโมกข์ 3 ประการ คือ “ละชั่ว ทำดี และทำจิตให้บริสุทธิ์” การละชั่ว คือ การละเว้นจากบาปอกุศลทั้งปวง ได้แก่ การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเพื่อเจ้อ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พ่งเลื่องอยากได้ของเขา การมีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด การทำดี คือ การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การละเว้นขาดจากการฆ่า ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเพื่อเจ้อ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พ่งเลื่องอยากได้ของเขา การมีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด การทำจิตให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดำรงจิตให้บริสุทธิ์ด้วยการทำจิตให้อยู่กับปัจจุบันกาลทุกขณะ และการทำจิตให้ว่าง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดรู้ปัจจุบัน” ทั้งนี้เพื่อเป็นแบบอย่างแก่กุลบุตร

4) การอยู่กับธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงดำเนินชีวิตอยู่กับธรรมชาติตามที่ต่างๆ เช่น ตามป่าบ้าง ภูเขาบ้าง โคนต้นไม้บ้าง ในถ้ำบ้าง เช่น “สมัยนั้น มาณพหลายคน.... พวกเข้เข้าไปยังป่านั้นแล้ว ได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งคู้บัลลังก์ตั้งพระกายตรง....อยู่ในร่าวนั้น....และถามว่า ภิกษุ ท่านทำงานอะไร จึงอยู่ในป่าสาละ พระโคตมอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว ได้ความยินดีอะไรหรือ” พระพุทธเจ้าทรงประจักษ์ชัดถึงคุณประโยชน์ของการอยู่อาศัยตามธรรมชาติว่า ธรรมชาติให้อากาศบริสุทธิ์ทำให้มีสุขภาพดี ให้ความสุขซึ่งเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรเป็นอย่างยิ่ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่นั่น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ไม่ ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น” พระองค์ทรงบัญญัติข้อห้ามไม่ให้ภิกษุทำลายธรรมชาติ เช่น ห้ามภิกษุ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนพืชและในน้ำ ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ ห้ามภิกษุทำลายต้นไม้

5) สุขลักษณะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับหลักปฏิบัติเรื่องสุขลักษณะอนามัย ของพระองค์เองและภิกษุสงฆ์ด้วย ทรงบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ 2 ประการ คือ สุขอนามัยด้านร่างกาย และสุขอนามัยด้านสิ่งแวดล้อม ดังนี้

5.1) สุขลักษณะด้านร่างกาย ทรงบัญญัติให้ภิกษุสวมรองเท้าในขณะขับถ่ายได้ ซึ่งตามปกติ พระพุทธเจ้า จะทรงห้ามการสวมรองเท้า ยกเว้นกรณีเจ็บป่วยหรือเท้าแตก การขับถ่ายของภิกษุไว้ว่า ห้ามไม่ให้ภิกษุเบ่งแรงๆ เป็นการป้องกันการเกิดโรคริดสีดวงทวารและโรคหัวใจวาย ไม่ให้เคี้ยวไม้ ชำระฟันขณะขับถ่าย และไม่ให้อุจจาระ ปัสสาวะนอกราง ให้เคี้ยวไม้ชำระฟัน เพื่อประโยชน์ต่อสุขภาพในช่องปาก

5.2) สุขลักษณะด้านสิ่งแวดล้อม ทรงบัญญัติทั้งขั้นตอนวิธีการทำความสะอาดไว้ด้วย ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตนอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถพึงชำระให้สะอาด เมื่อชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อนวางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกไปวางไว้ ณ ที่สมควร เพียง ตั้ง พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและ

กรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร ถ้าวิหารมีหยากเยื่อ ฟังกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องฟังเช็ด ถ้าฝาที่ทาน้ำมันหรือทาสีดำขึ้นรา ฟังใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา ฟังใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคราค่ำไปด้วยฝุ่นละออง.... ไม่ฟังเคาะเสนาสนะได้ลม พรหมปูพื้น ฟังผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเท้า ฟังผึ่งแดด เช็ด ขนกลับไว้ตามเดิม

ศศิธร เขมาภิรัตน์ สรุปความว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงการป้องกันโรคมากกว่าการรักษา คือ ใช้ปัญญาและวิธีการ นอกจากการใช้ตัวยา ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีโรคน้อย ไม่เป็นโรคทางใจตามความหมายทางพุทธศาสนาและทางจิตเวช พุทธวิธี 3 ประการ ในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมได้แก่

1. พุทธวิธีการดูแลสุขภาพและเสริมสร้างสุขภาพ เช่น บริโภคอาหารที่มีประโยชน์พอประมาณ การออกกำลังกาย การพักผ่อน
2. พุทธวิธีบำบัดรักษาโรค ใช้ยาสมุนไพร (กิน) ไล่ พอก ทา หยอด
3. พุทธวิธีบำบัดด้วยพระธรรมโอสธ ซึ่งเป็นวิธีแห่งปัญญา เป็นสัจธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เช่น การฟังธรรม การพิจารณาธรรม และปฏิบัติธรรม เป็นเหตุให้ จิตผ่องใส ผ่อนคลาย เป็นผลดีต่อสุขภาพ การสวดสธยายบทธรรม มิใช่เพื่อความขลังศักดิ์สิทธิ์ แต่เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา เข้าใจชีวิตและธรรมชาติของชีวิตที่ปรากฏในขณะที่เจ็บป่วย ผู้ป่วยที่ฟังสัจญา 10 หรือ โพชฌงค์ 7 แล้วหายป่วยตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกล้วนเป็นพระอรหันต์ การฟังสวดน่าจะเป็นการดัดแปลงแห่งการตรัสรู้มารักษาอาพาธ ศาสตร์ทาง จิตวิทยา เชื่อว่าผู้ไม่เครียด ผ่อนคลายร่างกายจะสร้างภูมิคุ้มกันสูงและส่งภูมิคุ้มกันต่อต้านโรคได้ในระดับสูงเป็นเหตุหนึ่งให้โรคทุเลาและหายได้ ผู้ป่วยที่ฟังธรรมทั่วไป จิตใจสงบสนใจไปตามธรรม แม้กายจะไม่หายป่วยแต่ก็เสียชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ

นอกจากนี้แล้วจากงานศึกษาของ พระมหาปองปรีดา ปรีบุญโณ พบว่า การป้องกันโรคตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขา โดยหลักการดังต่อไปนี้

1. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีศีลและวินัย มีความประพฤติถูกต้องดีงาม เช่น อนามัยส่วนบุคคล การกินการดื่ม การออกกำลังกาย การพักผ่อน การสุขภาพาล สิ่งแวดล้อม การป้องกันอันตรายจากภัย สัตว์ร้าย อนุมูล เป็นต้น การงดเว้นจากบาปอกุศล ประกอบบุญกุศล การละเว้นมิฉฉาชีพประกอบสัมมาชีพ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น การฝึกฝนอบรมตนเองตามวิธีการดังกล่าวมา จะส่งเสริมให้เกิดสุขภาพกาย มีอนามัยดีปราศจากโรค และเป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบทางกายและทางวาจาอีกด้วย
2. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้เข้มแข็งมั่นคงมีสมาธิ มีความเพียรตั้งใจ เพื่อป้องกันมิให้อกุศลเกิดขึ้น เพื่อกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เพื่อสร้างสรรค์ความดี และเพื่อรักษาความดีเอาไว้ให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น รวมทั้งการฝึกจิตให้มีสติระลึกรู้เท่าทันอาการของกาย ความรู้สึก ความคิด และธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล เมื่อจิตเป็นสมาธิมีสติตั้งมั่นอยู่กับสิ่งที่กำหนด

อยู่ จิตย่อมสะอาดบริสุทธิ์ ผ่องใส นับว่าเป็นการป้องกันโรคและส่งเสริมสุขภาพกายและสุขภาพจิตได้ดี และเป็นการกำจัดกิเลสอย่างกลางคือนิรวณให้สงบระงับ

3. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมตนเองให้เป็นผู้มีปัญญา โดยการปรับความรู้ความเห็นให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จนถึงการรู้แจ้งเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง อันจะทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสทั้งหลาย และโดยการปรับความเห็นความดำริให้ถูกต้องจะนำไปสู่การไม่คิดหมกมุ่นยึดติดในกามหรือสิ่งที่น่าใคร่ การรู้จักปล่อยวางเสียสละ การไม่คิดพยายาเบียดเบียนผู้อื่น แต่ให้มีเมตตาจิตรักใคร่ปรองดอง คิดช่วยเหลือผู้อื่น การใช้ปัญญาที่ถูกต้องจึงเป็นเครื่องส่งเสริมสุขภาพได้เป็นอย่างดี ไม่ก่อให้เกิดโรคทางกายและโรคทางใจ ทำให้เกิดความสุขกายสุขใจ เมื่อประสบกับสิ่งที่ถูกใจหรือไม่เป็นที่ถูกใจ ก็สามารถใช้อนุปัญญาเป็นตัวควบคุมจิตใจ และจัดการกับเหตุการณ์นั้นๆ ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ และยังเป็นการกำจัดกิเลสอย่างละเอียดคืออนุสัยให้ลดลงหรือหมดไปโดยสิ้นเชิงได้

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการดูแลสุขภาพได้รับความสนใจและส่งเสริมฟื้นฟูให้กลับมามีบทบาทในชุมชนอีกครั้ง หลังจากที่ถูกลดบทบาทไปจากชุมชนเพราะอิทธิพลของการแพทย์สมัยใหม่ที่ได้รับแนวคิดจากตะวันตก ทำให้ชุมชนได้หวนกลับมาศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาบรรพชนในการต่อสู้และแก้ไขปัญหสุขภาพชุมชนที่ถูกกรมเร้าด้วยโรคร้ายอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในชุมชนล้านนา

ระบบการดูแลสุขภาพดังกล่าวนี้ จัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวล้านนาได้คิดค้นทดลอง และได้ข้อสรุปร่วมกันแล้วทำการถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน องค์ความรู้เหล่านี้ได้รับการบันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลาน พับสา การท่องจำหรือมุขปาฐะ และการปฏิบัติในชุมชน โดยมีวัดเป็นแหล่งความรู้สำคัญของชุมชน เนื่องจากในอดีต วัดมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การอบรมสั่งสอน การอนุรักษ์และสร้างสรรค์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น บทบาทสำคัญของวัดประการหนึ่ง คือ การดูแลสุขภาพของชุมชน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้าน ศึกษาองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานและพับสาแล้วถ่ายทอดและให้บริการดูแลสุขภาพแก่ชุมชน ทำให้ชุมชนมีที่พึ่งพิงยามเจ็บป่วย

เอกสารอ้างอิง (References)

- จำนง ทองประเสริฐ. (2514). *ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สามมิตร.
- จำลอง ดิษยวณิช. (2543). *วิปัสสนากรรมฐานและเชาว์อารมณ์*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- ประเวศ วะสี. (2525). *บทบาทวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: กรมศาสนา.
- ปว้ย อึ้งภากรณ์. (2514). *สังคมวิทยาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระปองปรีดา ปริบุญโญ. (2545). *การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระราชวรมนี. (2527). *กรมพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี. (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมนี. (2530). *บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2543). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย ใน เอกสารประกอบการสอนชุด มนุษย์กับสังคม*. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2543). *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย”*, ใน เอกสารประกอบการสอนชุด มนุษย์กับสังคม. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วินัย เก่งสุวรรณ. (2541.) *ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ 10”*.
- วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิธร เขมาภิรัตน์. (2548). *การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมคิด โชติกวนิชย์. (2540). *สมคิด โชติกวนิชย์ อธิปไตยกรมศิลปากร ประวัติและผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2530). *การพัฒนาชนบทแนวพุทธศาสนา กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา*. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด.
- สยามสมาคม. (2513). *บทบาทพระสงฆ์*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. (2534). *ศาสนากับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
- อารียา ลัมสุวัฒน์. (2528). *วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- อำนาจ บัวศิริ. (2528). *พระกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.